

K İ T A P L A R

Dr. Muvaffak AKBAY, UMUMİ ÂMME HUKUKU DERSLERİ, Cilt 1, Ankara, 1948, s. 437 XIII, fiatı 8 lira.

Ankara Üniversitesi Hukuk fakültesi âmme hukuku doçenti Dr. Muvaffak Akbay, yıllardanberi talebe notu şeklinde teksir edilmekte olan takrirlerini büyük değişiklik ve ilâveler yaparak -- kitap halinde neşretmiştir. Hemen söyleyelim ki, henüz not halinde iken de okumuş ve istifade etmiş olduğumuz bu eser, hukuk literatürümüzde mühim bir yer tutacak değerdedir.

Müellif, kitabını mütevazı bir şekilde takdim ediyor: "Umumî Âmme hukuku dersleri, olgun bir ilim adamının orijinal görüşlerini ihtiva eden bir eser olarak değil, hukuk ve devlet felsefesinin bir takım çapraşık meselelerinde talebelerine rehberlik etmek istemekten başka iddiası bulunmayan bir hocanın ders takrirlerini büyük ele alınmalıdır." (önsöz, s. I). Doçent Muvaffak Akbay, kendisini, âmme hukuku sahasında monografileri yapmakla işe başlayacak yerde, ilk hamlede böyle geniş ve sentetik bir kitap yazmağa sevkeden âmilleri de izah etmektedir: "Bizi bu tarzda harekete sevkeden yerinde ve lüzumlu bir tevazu hissinden mahrum olmamız değil, fakat mensup bulunduğumuz fakültenin profesörler kurulunun lütûfkâr tevecclühü eseri olarak, mesleğe başladığımız gündenberi okutmakla vazifelendirildiğimiz ders hakkında, talebelerimize imkân nisbetinde geniş bir fikir vermek arzusu olmuştur."

Görülyüyor ki müellif büyük iddialardan uzaktır. Yalnız genç hukukçulara "sarih ve objektif fikirler vermeğe çalıştığını"; vardığı neticelerin "bir takım peşin hükümlerin değil, samimî ilmi kanaatların mahsulü" olduğunu; kitabı hazırlarken en büyük üstadların eserlerine başvurduğunu ve maddi imkânlar nisbetinde her nazariyenin asıl kaynağına indiğini belirtmektedir.

Eserin tamamı iki cilt olarak tasarlanmıştır. Negredilmiş olan bu birinci ciltte "Amme hukukunun mahiyeti ve mevzuu", "İlimde, hukukta ve devlet teorisinde metod", "Devletin menşei ve tarihî tekâmülü", "Muhtelif çağların devlet ve siyaset nazariyeleri" incelenmiş ve devletin unsurlarından bir kısmı tahlil edilmiştir. Devletin diğer unsurları, görevleri, başlıca hükümet şekilleri ve nihayet ferdi hürriyetler gibi bahisler ikinci ciltte incelenecektir.

"Devletin unsurları" na tahsis edilmiş olan ve memleketimizin hukuk neşriyatı göz önünde tutulunca en fazla ehemmiyet verilmesi icab eden ikinci kısım, eserin yarısını işgal etmektedir. Eserin ilk yarısını teşkil eden "Devletin menşei hakkında nazariyeler ve Devlet müessesesinin ve kavramının tarihî tekâmülü" adlı kısım, şüphesiz âmme hukuku tedrisatı bakımından son derece mühimdir. Fakat bugüne kadar memleketimizde, bilhassa İstanbul Hukuk fakültesinde, muhterem hocalarım Ord. Prof. Ch. Crozat ve Prof. Recai Okandan tarafından bu bahislerin son derece etraflı bir şekilde ve selâhiyetle işlenmiş olduğu nazarı itibara alınrsa, Muvaffak Akbay'ın eserinde "Devletin unsurları" bahsine nisbeten geniş bir yer ayrılmış olmasını sevinçle karşılamamak mümkün değildir. Çünkü bu suretle iki kardeş fakültenin âmme hukuku neşriyat ve tedrisatı yekdiğerini tamamlamış olmaktadır.

Eserin heyeti umumiyesi hakkında yaptığımız bu açıklamalardan sonra, kitabın muhtelif bölümleri arasında dolaşarak, muhteva hakkında daha yakından fikir vermeğe çalışalım.

Müellif, birinci bölümde, "Umumi âmme hukuku" nun diğer hukuk kolları arasındaki yerini, yani kitabının konusunu tayin etmekle işe başlıyor: "... Bütün bu hukuk kollarının dışında kalan, doğrudan doğruya *Devlet* müessesesini içtimai, hukuki ve siyasi bir hadise olması bakımından tetkik eden, devletin menşei, egemenliğinin esaslarını ve tarihteki gelişimini, Devletin egemenliği ile bir taraftan fertlerin hürriyetlerinin ve diğer taraftan Devletlerarası nizamın nasıl telif edilebileceğini araştıran, tamamen nazari bir ilim branşı vardır ki, buna Umumî âmme hukuku veya Umumi Devlet Teorisi adını vermek doğru olur." Dr. Muvaffak Akbay, Devletin yalnız siyasi veya yalnız hukuki cepheden tetkik edilmesinin mahzurlarını da belirttiğinden sonra, "devlet bilgisi... siyaset ile hukukun birleşmesinden vücade gelir; nasıl iki ırmak birleşerek bir nehir vücade getiriyorlarsa, devlet teorisi için de hem hukuk, hem de siyaset lâzımdır" neticesine varıyor.

Kitabın ikinci bölümü "*İlimde, hukuk ilminde ve Devlet teorisinde metod*" başlığını taşımaktadır ve gayet özlü bir şekilde kaleme alınmıştır. İlimin iki başlıca metodu (tümevarım ve tümdengelim) anlatıldıktan sonra, hukukta tümevarım metodunu takib edenlerle tümdengelim metoduna göre hareket edenler hakkında izahat verilmektedir. Burada tali bir nokta üzerinde durmak istiyoruz: Zamanımızca, Waline gibi, hukukçunun rolünü sadece selâhiyetli makamlar tarafından konulmuş olan kaideleri açıklamak, şerh etmek, yorumlamak ve bu kaidelerin hangi hâdiselere tatbik edileceğini göstermekten ibaret sayan pozitivist hukukçuların "münhasıran tümevarım metodu ile hareket eden" hukukçular olarak vasıflandırılması münakaşa götürür. Zira bu manada "pozitivist" olan hukukçular, metinlerde yer alan umumî hukuk kaidelerinin muayyen ve müşahhas hâdiselere nasıl tatbik edileceğini gösterirken, - tıpkı bir geometri teoremini muayyen bir probleme tatbik edercesine - tümdengelim metodunu kullanmaktadırlar. "Münhasıran tümevarım metodu ile hareket edenleri" daha ziyade hukuk sosyologları arasında aramak doğru olur. Pozitivist bir hukukçu olan Duguit, hukuk ve devlet nazariyelerini "içtimai tesadüt" gibi müsbet bir vakiyaya dayaması, *a priori* prensiplerden değil, müşahaden hareket etmesi bakımından şüphesiz "tümevarımcı" dır. Fakat "mevzu hukukun şerh ve tefsiri" daima tümdengelim metodunun kullanılmasını icab ettirir.

Esasen Dr. Akbay da, gayet haklı olarak, hukukta her iki metodun birden kullanılması zaruretine inanmakta ve bu kanaatını "hukukun en mükemmel tarifi" diye vasıflandırdığı Le Fur'un tarifine istinad ettirmektedir. "Hukuk topluluğun umumî faydasını veya müşterek iyiliğini temin etmek maksadıyla (şekli ne olursa olsun, kral veya parlamento, diktatör veya halk meclisi) yetkili makam tarafından konulmuş ve müessiriyetini temin etmek için, prensip itibariyle, müeyyidelendirilmiş bir içtimai hayat kaidesidir" (s. 12). Böyle olunca, hangi kaidelerin umumun faydasına veya müşterek iyiliğine yöneltilmiş olduklarını ve hangilerinin olmadıklarını, sadece tümevarım metodu ile tefrik etmek kabil değildir. Sadece tümdengelim metoduna saplanmak ve cemiyetin müşahedesini ihmal etmek ise, hukuku şeniyetten uzaklaştırıp, nazari alemine hapsedecektir. O halde - esasen hukuk unsuru ile siyaset unsuru aynı zamanda kucaklayan - devlet teorisi sahasında her iki metoda birden yer vermek lâzımdır.

Umumî meselelere tahsis edilen bu bölümlerden sonra birinci kısma giriyoruz. Bu kısmın ilk başlığı "*Devletin menşei meselesi*" dir. Başlık iki bölüme ayrılıyor. Birinci bölümde devletin menşei hakkındaki başlıca nazariyeler incelenmektedir : Devletin menşei aile müessesesine istinad ettiren nazariye (Robert Filmer), Devletin menşei içtimai mukavelede arıyan muhtelif nazariyeler (ilkçağdan XVII nci yüzyıla kadar bazı sofistler, Epicure Marsilius Patavinus, Suarez, Altusius; XVII nci yüzyılda bilhassa Hobbes, Locke, Grotius, Spinoza; XVIII inci yüzyılda Rousseau, Hume, Kant, Fichte), Devletin menşei kuvvet ve mücadelede bulan nazariyeler (bazı sofistler, Polybios, Seneka, İbni Haldun, Jerome Vida, Bodin, Montesquieu, Gumpłowicz, Ward, Duguit, Beudant, Oppenheimer, anarşistler, marksistler).

Bu muhtelif nazariyeleri kısaca anlatan müellif, "Kuvvet" nazariyesinin doğru bir tarafı bulunduğunu kabul etmekle beraber, siyasi cemiyetlerin sadece kuvvete dayanamayacağını, yalnız kuvvetin tek başına cemiyet teşkil edemeyeceğini belirterek Prof. Okandan'ın şu fikrini nakletmektedir : "Devletin menşei kuvvet bulunsa dahi, bu kuvvet devletin vukuu ile beraber hakiki mahiyetini kaybederek hukuki bir otorite olur ve devlet ancak o zaman hakikaten teşekkül etmiş sayılır." (s. 44). Bu başlığın ikinci bölümünde, devletin menşei meselesi "Sosyolojik bir görüşle" incelenmiştir.

İkinci başlık "*Devlet kavramının tarihî tekâmülü*" dür. Bu başlık yedi bölüme ayrılmıştır. İlk devirlerde devlet kavramına tahsis edilmiş olan birinci bölümde şu bahislerle karşılaşılıyor : I — Eski Çinde devlet ve başlıca Çin filozoflarının devletle ilgili fikirleri (Lao-Tse, Konfüçyüs, Yang-Tse, Me-Tse, Mençius, Siyun-Tse). II — Hintte devlet (Brahmanizm, Budizm, Kotiliya Şanakya). III — Mısırlılarda devlet. IV — İbranilerde devlet. V — Eski Yunanda devlet ve başlıca doktrinler (Şairler, hâkimler, Pitagoras, Herodotos, Sofistler, Sokrat, Eflâton, Aristo, Epikürizm, Stoisizm). VI. — Eski Romada devlet (Siyasi teşkilât bakımından Romanın geçirdiği üç büyük devir) ve başlıca devlet doktrinleri (Polybios, Çiçeron).

Sayın Akbay, bu bölümü yazarken -esasen eserinin ön sözünde de belirtmiş olduğu gibi- İstanbul Hukuk Fakültesindeki meslekdaşlarının ve bilhassa Prof. Okandanın eserlerinden faydalanmış ve aynı tasnifi takip etmiştir.

İkinci bölüm, Ortaçağda devlet kavramına tahsis edilmiştir. Bu bölümde âme hukuku bakımından büyük ehemmiyet arzeden meseleler vukufu ele alınmıştır : Hıristiyanlığın âme hukukundaki rolü anlatılmış (s. 116), Cermenlerin hukuk ve devir anlayışlarının ve bilhassa ferdi hak ve hürriyet fikrinin batı âlemine nasıl nüfuz ettiği açıklanmıştır. (s. 118). Ortaçağın iki mühim siyasi müessesesi, *feodalite* ve bugünkü parlömantarizmin esasını teşkil eden *temsîl* müesseseleri üzerinde durulmuştur. Orta çağ devletinin karakteristik vasıfları tesbit edilmiş ve ruhani kuvvet ile cismanî kuvvet arasındaki mücadelede beliren üç içtihat izah olunmuştur : Kilise taraftarları (St. - Augustin, St.-Thomas), uzlaştırıcılar (Dante), cismanî kuvvet taraftarları (Marsilius Patavinus). Orta çağın dört büyük devlet nazariyecisi : Augustinus, St. Thomas d'Aquin, Dante Alighieri, Marsilius Patavinus sıra ile incelenmiştir. Bölümün sonunda yer alan Ortaçağ devlet ve siyaset doktrinlerine toplu bir bakış kısmi hakikaten güzeldir. Akbay'ın kitabında sık sık rastlanan bu toplu bakışlar, merdiven çıkan bir kimsenin arada sırada bir sahanlıkta durup nefes alması ve dönüp arkasına bakması gibi, okuyucuyu dinlendirmekte ve ona okuduklarını toplayıp bir senteze kavuşmak imkânını vermektedir.

Ortaçağ kilise ile devlet arasında üstünlük kavgaları ile geçmiştir. Ortaçağın sonlarında, hükümdarlar, kilisenin boyunduruğunu silkip atmağa muvaffak olmuşlardır. Fakat bunun yerine, yeni bir kavga baggöstermiştir : Hükümdarlara karşı vatandaşların hürriyet mücadelesi. Üçüncüden altıncıya kadar olan bölümlerde işte bu mücadele ile ilgili cereyanlar takip edilecektir. Üçüncü bölüm *Rönesans*'a ayrılmıştır. Bu devirde, siyaset ilmi dinî akidelerden sıyrılmış, tarih ve insan psikolojisine dayanan lâik bir disiplin haline gelmiştir. Dini umdelerin yerini beşerî mantık almıştır. Bu devrin müelliflerinden de Nicolo Machiavelli ile Jean Bodin üzerinde durulmuştur.

Dördüncü bölüm *reform* hareketine mütealliktir. Reform aslında siyasi değil, dinî bir inkılâptır. Katolik kilisesinin istibdadına karşı vicdan hürriyetinin bir şahıslamışdır. Lüter de Kalvin de dünyevî otoriteye mutlak itaati tavsiye etmektedirler. Dinî istibdada karşı ayaklanan bu insanlar siyasi istibdada karşı hürriyetin müdafası yolunda hiç bir şey yapmamışlardır. Bu mantıksızlığın sebebi şudur : Lüter ve Kalvin katolik kilisesine karşı prenslerin himayesine muhtaçtırlar. Fakat Reform hareketi siyaset sahasında da mantıkî neticesini doğurmakta gecikmemiş ve siyasi hürriyet fikrine hız vermiştir. "Vicdan hürriyet istediği zaman vücut da hür olmak arzu eder". Binge de Villeneuve'ün dediği gibi : "Eğer her hristiyan papa ise, her vatandaş da kraldır".

Reformdan büyük ihtilâle kadar olan ve beşinci bölüme konu teşkil eden devrede, Rossuet'nin temsil ettiği "mutlâkiyetçi cereyan" ile "Ferdietçi cereyan" ın çarpışmasını görüyoruz. Altıncı bölüm kâmilten Montesquieu'ye ve ihtilâl felsefesine ayrılmıştır. Bunu takip eden yedinci bölüm biraz önce bahsettiğim "sahanlık" lardan birdir ve eserin en dikkate değer bölümleri arasındadır (202 - 218). Bu bölümde modern devletin hususiyetleri kısaca anlatıldıktan sonra, "*ilk çağ devleti ile modern devlet arasındaki başlıca farklar*", "*ortaçağ devleti ile modern devlet arasındaki başlıca farklar*" gayet özlü, veciz bir şekilde gösterilmiştir. Bu bölüm, tarih boyunca devlet kavramının geçirdiği istihaleyi, panoramik bir şekilde okuyucunun gözleri önüne sermektedir.

Bunu takiben yine çok faydalı bir bahse rastlıyoruz : başlıca muasır cereyanların (anarşizm, liberalizm, sendikalizm) tenkidî bir tahlili. Ancak burada, muasır cereyanları incelerken, modası çoktan geçmiş olan klâsik liberal doktrinden (laissez - faire liberalizminden) ziyade, son zamanlarda taraftarları ve ehemmiyeti gitgide artan "neo - liberalizm" üzerinde durmak ve biraz da İngiliz işçi partisinin benimsediği mutedil sosyalizmden bahsetmek faydalı olurdu kanaatindeyiz.

Bu suretle eserin ikinci kısmına (Devlet müessesesinin hukukî tahlili'ne) gelmiş bulunuyoruz.

Müellif, devletin asıl tarifini ilerde, unsurların tetkikinden sonra yapmak üzere, evvelâ bir surî tarif vermektedir : "Devlet, muayyen bir ülke üzerinde yaşayan ve üstün bir otoriteye tâbi olan bir insan topluluğunun teşkil ettiği devamlı, siyasi ve hukukî bütündür". Bu tarif Fransız hukukçusu Marcel de la Bigne de Villeneuve'den *bağımsızlık* unsuru çıkarılmak suretiyle, alınmıştır. Gerçekten, Dr. Muvaffak Akbay, zamanımızda hiç bir devletin tam manasiyle egemen, tam manasiyle bağımsız olmadığı kanaatinde (bk. s. 418).

Bu kısmın ilk başlığı "*Devletin unsurları*" dır. Esasen kitabın ikinci yarısı kâmilten bu bahse, yani devletin unsurlarının tetkikine tahsis edilmiş, hatta unsurlardan bazılarının incelenmesi ikinci cilde kalmıştır.

Dr. Muvaffak Akbay, devletin unsurlarından ikisini "maddî ve mukaddem unsurlar" adı altında diğerlerinden ayırıyor : İnsan topluluğu ve ülke. "Hiç şüphesiz devletin teşekkül etmesi için, bu iki unsur kâfi değildir. Diğer bir çok unsurların da bulunması lâzımdır. Fakat bu diğer unsurlar, ancak, bir toprağa devamlı olarak sahip olmuş bir insan topluluğunun teşkil ettiği muhitte belirebilirler... İşte bunun için insan topluluğu ve ülke devletin mukaddem (préalable) veya haricî unsurları telâkki edilmektedir". (s. 221).

Birinci unsur olarak ele alınan "insan topluluğu" muhtelif yönlerden etraflı bir incelemeye tâbi tutulmuştur : bir devleti teşkil etmek için lâzım olan insan miktarı üzerinde dürülmüş, devletin ferdiyetçi telâkkisi ve cemiyetçi telâkkisi karşılaştırılmıştır. Dr. Muvaffak Akbay, burada, ailenin siyasi teşkilât içindeki önemini bir kere daha ısrarla belirtmiştir. "Tecrübe ve mantık, siyasi teşkilâta ailenin temel itihaz edilmesini emreder. Filhakika, fert, cemiyetin hücreleri telâkki edilemez. Çünkü kendi kendine çoğalmak iktidarından mahrumdur..." (s. 223). Bundan sonra "Devletin milliyetçi telâkkisi" ele alınmıştır. Millet mefhumu tahlil edilmiş, Renan'ın "manevî şuur" adını verdiği ruhi unsurun rolü tebarüz ettirilmiş, tabii ve içtimai birer vâkıa olan milletlerin teşekkülünde her zaman aynı âmillerin rol oynamadığı söylendikten sonra, şu umumî tarifte karar kılınmıştır : Muayyen bir ülkede yaşayan, ırk, din, tarih, yasa, gelenek ve âdetlerin birliği, fizik ve fikri benzerlikler, iktisadî ihtiyaçlardaki tesanüt gibi sebeplerle, birlikte yaşamak hususunda bir arzu duyan ve meydana getirdikleri medeniyetin hususiyetlerinden dolayı ve bunlar nisbetinde kendilerini diğer fertlerden farklı hisseden insanlardan müteşekkil bir topluluktur". (s. 227).

Millet mefhumundan sonra milliyetler nazariyesi tahlil ve tenkid edilmiş, bilhassa İngiliz müelliflerinin müdafaa ettikleri "gayri milli devlet" nazariyesine temas olunmuş ve "sınıf devleti nazariyesi" ne geçilmiştir. Müellife göre, insan unuru bir tek içtimai sınıftan ibaret olan devlet, nazari bakımından devlet mefhumunun gaye ve görevleri ile telif edilemeyeceği gibi, fiyiyatta da asla gerçekleştirilememiştir. Akbay'ın bu iddiasının en iyi isbatını belki James Burnham'ın 1941 de neşrettiği *The Managerial Revolution (L'Ère des organisateurs)* adlı eserde bulmak kabildir .

Milletin devlet bünyesi içindeki rolünü izah etmek üzere başlıca iki nazariye ileri sürülmüştür : millete hükmi şahsiyet tanıyan nazariye (fransız doktrini) ve milleti devletin bir uzvu olarak kabul eden nazariye (Alman doktrini : Gierke, Gerber, Laband, Jellinek; Fransızlardan A. Mestre) Bu nazariyelerin her ikisinin de izah ve tenkidi gayet vazih olarak yapılmıştır. Esasen Akbay'ın eserinde ifade açıklığı ve berraklığı baştan sona kadar dikkati çekmektedir.

Her iki nazariyenin de tatminkâr olmadığını tesbit eden müellif, Duguit'nin muhit nazariyesini izah etmektedir. Duguit'ye göre millet, sadece, "devlet denilen hâdisenin içinde vukua geldiği bir muhit" tir. Müellif bu doktrini prensip itibarıyla kabul etmekte, fakat Bigne de Villeneuve'le birlikte haklı bir ihtirazi kayıt ileri sürmektedir : Devlet hâdisesinin içinde vukua geldiği muhitin behemehal bir millet olması şart değildir. Dayandıkları insan toplulukları henüz "millet" dediğimiz ileri kaynağa safhasına gelmemiş devletler de mevcuttur. "Devletin vücuda gelmesi için zarurî olan şart, kâfi derecede farklılaşmış ve âzaları, tek bir siyasi ve hukuki idarenin temin eylediği menfaatleri idrak edecek nisbette mütesanit bir insan topluluğunun mevcudiyetidir". Sayın Akbay'ın bir çok misallerle teyyüt eden bu fikri

reddedilemez; olsa olsa, yine onunla birlikte, insan toplulukları millet safhasına ulaşmış devletlerin nisbeten daha sağlam ve mânen daha kuvvetli oldukları ileri sürülebilir.

Devletin maddi ve mukaddem unsurlarından ikincisi de ülke'dir. Müellif bu unsuru da evvelâ maddi bakımdan, sonra da hukuki bakımdan incelemiştir. Burada sadece bir küçük noktaya temas edeceğiz. Ülke unsurunun devletin bünyesine tesirini izah ederken, müellif, Prof. Ali Fuat Başgil'in "geniş ülkeler . . . kuvvetli bir merkezîyet usulü ile idareye muhtaçtır. Geniş ülkelerde mutlak rejimler; şahsî ve müstebit hükümetler daha kolaylıkla tutunur ; . . . mutlak ve müstebit hükümetler ekseriya geniş, fakat seyrek nüfusu ülkelere musallat olmuş; küçük ve sık nüfuslu ülkeler ise, yine ekseriya, liberal hükümetlere kucak açmıştır" yolundaki fikrini red, ve aksi fikri iltizam ediyor. Misal olarak da Yunan sitelerinden, Romadan, Sovyetler Birliğinden, XIV üncü Louis Fransası ile Hitler Almanyasından ve Osmanlı İmparatorluğundan bahsediyor. Şüphesiz içtimai ilimlerde, hele tabiat şartları ile siyasi bünye arasındaki münasebetler bahsinde, mutlak bir determinizmden ve tabii ilimlerin kanunları kadar kat'i kanunlardan bahsedilemez. Fakat zannımızca, sayın Akbay'ın gösterdiği misaller pek yerinde değildir. Bir kere Yunan sitesi, totaliter cepheleri yanında, ilk çağların hukuk ve devlet anlayışının müsaadesi nisbetinde, -hiç değilse siyasi haklara malik olan vatandaş sınıfının idareye doğrudan doğruya iştiraki bakımından- kısmen demokratik bir bünyeye sahipti. Eski Romada ise, mutlak ve müstebit idarenin teessüsü ile yayılma ve fütuhat bir arada yürür. Nitekim sayın müellif de, bu ciheti eserinin 111 inci sahifesinde belirtmiştir. Diyarşi, tetrarşi, Praefectus pretorio usulleri, geniş ülkelerde mutlak, müstebit hükümetler kurulamıyacağını değil, belki merkezî ve müstebit iktidarın bazı "mutavassıt" lar kullanmağa mecbur olacağını isbat eder. Nitekim Osmanlı İmparatorluğu için de aynı fikir ileri sürülebilir. Müellif, Osmanlı İmparatorluğunda tevsii mezuniyet sisteminin en geniş ölçüde tatbik edildiğini söylemektedir. Fakat tevsii -mezuniyet, ademi-merkezîyet demek değildir; sadece merkezîyet idarsinin bir tatbik şeklidir. Osmanlı İmparatorluğunda, teşkilât hükümdarın mutlak kudretine ve bilhassa askeri esaslara dayanmaktadır. Ne kuvvetler ayrılığı, ne de hatta vazife ayrılığı mevcuttur. Devletin başında mutlak kudreti haiz bir hükümdar ve kuvvetini ondan alan, halk karşısında onu temsil eden rical vardır (Bk. Sıddık Sami Onar, İdare hukuku, 1945, s. 491 ve müt.) Sovyetler birliğinin tatbik ettiği ileri sürülen ademi merkezîyet ise, sadece görünüştedir. Hakikatte bütün Sovyetler Birliğinin idaresi, başta Stalin olmak üzere pek mahdut bir zümrenin (politbüro'nun ve parti ricalinin) elindedir. Zahirî ademi merkezîyetin altında, tamamiyle merkezîyetçi, totaliter bir devlet vardır. Nihayet hürriyet diyarı, demokrasi diyarı federal İsviçreyi, küçük Hollanda'yı v. s.... unutmamak lazımdır. Mamafih, bilhassa teknik terakkinin mesafeleri çok kısalttığı bugünkü devirde, hükümetlerin mutlak ve müstebit olup olmayışlarının asıl sebeplerini ülke genişliğinden başka âmillerde aramak daha doğru olur.

Bu istirdattan sonra, sayın müellifin, devlet ile ülke arasındaki hukuki münasebetin mahiyetine dair fikirlerini görelim. Müellif, bu sahadaki üç büyük nazariyeyi (süje - unsur, sınır - unsur, üstün aynı hak) nazariyelerini izah ettikten sonra, Prof. Başgil'i takiben, Türk hukukunun "üstün aynı hak" nazariyesine dayandığını belirtiyor.

Bundan sonra, devletin diğer unsurlarına, devletin tegekküllü için lazım gelen dahili şartlara geçiyoruz. Kitabın geri kalan kısmı (s. 261-427) bu unsurların birin-

cisi ve en önemlisi olan "devlet kudreti" nin tetkikine ayrılmıştır. Müellif, nazari ve umumî âmme hukukunun temelini teşkil eden bu mefhuma çok geniş bir yer ayırmakta tamamiyle haklıdır. Eserin bu bölümü âmme hukuku literatürümüzün bazı boşluklarını doldurmuştur, diyebiliriz. Bu bölümde yer alan bazı bahislere ileride ayrı ayrı temas etmek ümidiyle şimdilik bölümün çok zengin muhtevası hakkında kabataslak bir fikir vermeğe çahşacağız : Müellif evvelâ klâsik nazariyelerden millî egemenlik nazariyesi ile Almanların Herrschaft nazariyesini izah ve tenkid ediyor. Millî egemenlik nazariyesinin çok etraflı ve vazih olarak tahlil ve tenkidinden sonra, "millî egemenlik nazariyeleri hakkında umumî mülâhazalar ve netice" adlı bir bahse rastlıyoruz. Bizzat müellifin de belirttiği gibi, kitabın plânına göre ikinci cilde yer alması icap eden bu bahis, millî egemenlik nazariyesini *hukukî* bakımdan tenkid yolunda ileri sürülen mütalâaların okuyucular tarafından demokrasi aleyhtarlığı şeklinde tefsir edilmemesi ve zihinlerde demokrasinin kıymeti hakkında istifhamlar belirmemesi için, birinci cilde ithal edilmiştir. Bu sayfalarda, iktidarın halk tarafından kullanılmasının faideleri, realist ve pratik mülâhazalarla, ortaya serilmiştir. (s. 283 - 287).

Hegel'den mülhem olan Alman nazariyelerinden sonra, "*muasır telâkkiler*" unvanı altında, Kelsen'in doktrini (normativizm), Duguit'nin doktrini (realizm) ve Hauriou'nun fikirleri (müessesecilik) uzun uzun tahlil ve münakaşa edilmiştir. Bu doktrinlerin izah ve tahlilinde, yer yer, bugüne kadar hukuk literatürümüzde yapıldığından daha derinlere kadar inilmiş olduğunu söylemek lâzımdır. Yalnız, muhterem müellifin, bu sahalarda daha önce yayınlanmış olan Türkçe eserlerden (meselâ Dr. Tariz Z. Tunaya'nın müessese nazariyesine dair çok mühim neşriyatından) bahsetmesi, dil bilmeyen öğrencilerin başka kaynaklara da müracaat edebilmelerini kolaylaştırmak bakımından herhalde faydalı olurdu.

Egemenlik mefhumunun menşei ve tarihi tekâmülü ile bu mefhuma XVI ncı asırdan itibaren atfolunan çeşitli manalar gözden geçirildikten sonra, "egemenlik", "devlet kudreti" ve "egemen" mefhumları yekdiğerinden vuzuhla ayrılmakta, âmme hukukunun bu dikenli mefhumlarından her birinin manası aydınlatılmaktadır 377 - 379). Egemenlik, bir kudretin, başka hiç bir iktidara tâbi olmamak, bağımsız olmak, kendi çevresinde son sözü söyleyebilmek, nihai karar sahibi bulunmak *vasfıdır*. Bu vasıf, devlet kudretinin kıstası olarak kabul edilebilir mi? Egemenlik devlet kudretinin kıstası olarak kabul edilince, devletler arası himaye, manda, vesayet müesseselerini ve federal devlet tipini izah etmek kabil midir?.. Le Fur'un ve Bigne de Villeneuve'nün fikirlerini izah ettikten sonra, müellif, "egemen devlet mefhumu ile devletler arası himaye müessesini hukuken izaha imkân olmadığı" neticesine varıyor. (s. 387). Federal devlet bahsinde de varılan netice aynıdır. Âmme hukukunun en güç müesseselerinden biri olan "*federal devlet*" problemini, hukuk literatürümüzde şimdiye kadar rastlamadığımız bir şekilde etraflı olarak inceleyen müellif, şu neticeye varıyor : "... devletin kıstası olarak egemenliği kabul eden klâsik nazariye ele alınacak olursa, federal devlet şeklinin hukukî izahı imkânsız" dır. (s. 405).

Egemenliği devlet kudretinin kıstası olarak almak imkânsız bulunduğuna göre, devlet kudretinin mümeyyiz vasfını başka yerde aramak lâzımdır. Müellif de bunu yapmaktadır (bk. s. 406 - 419).

Nihayet, son bahis olarak, "*Devlet kudretinin tahdidî*" konusu incelenmektedir. Egemenliğin sınırlandırılmıyacağı prensibinden hareket eden klâsik Fransız doktrini ile Alman mektebi mensuplarının ortaya attıkları "auto-limitation" nazariyesi

tenkid edilip, devlet kudretine bir takım sınırlar çizmenin zaruriliği izah olunduktan sonra, modern devlet nazariyesine göre devlet kudretinin iki türlü sınırı olduğu belirtiliyor : a) Zati sınırlar (iş fikri, sosyal nizam, adalet); b) Gayri zati sınırlar (aile, mesleki topluluklar, mülki topluluklar, ferdi haklar, devletlerarası hukuk). Bundan sonra, devlet kudretinin sınırlarının müsbet Âmme hukukundaki dayanaklarından bahsediliyor. Kanaatımızca bu son kısım biraz daha geniş tutulabilirdi. Bilhassa, sadece temas edilip geçilen "tazyike karşı isyan" hakkı üzerinde ve hiç temas edilmeyen "kanunların anayasaya uygunluğunun kazai murakabesi" meselesi üzerinde bir parça durulabilirdi. Referandum, kuvvetlerin ayrılığı gibi tedbirler arasında bu kazai murakabeyi de zikretmek mümkündür. Maamafih, belki de müellif bu bahislere eserinin ikinci cildinde, "ferdi hak ve hürriyetler" i incelerken dokunacaktır.

Kitabın sonuna eklenen endeks, eserden istifadeyi kolaylaştırmaktadır.

Bu eserin intişarı, hukuk tahsil edenler ve âmme hukuku ile uğraşanlar için nbüyük bir kazanç olmuştur. Memleketimizin ölçüleri göz önünde tutulursa derhal kabul edilecektir ki, Ankara hukuk fakültesinin âmme hukuku doçenti Muvaffak Akbay, bu eseri ile, önsözünde çizdiği mütevazi sınırları çok geride bırakan hizmetlerde bulunmuştur.

T. Feyzioğlu